

ИВАЊИЦА.

Главни део Ивањице налази се на левој страни Моравице, на тераси, испод које се Моравица у палеозојским шкриљцима усекла за 20 м. На десној страни Моравице налази се само један мали део варошице, „Преко-Морава“. Надморска висина Ивањице је 480 м. С обе стране реке, одмах изнад крајњих кућа, издижу се више стране долине, по којима су растурене куће суседних села: Бједине Вароши и Свјештице. Кроз крајње делове Ивањице стачу се у Моравицу: *Цигански-Шљивића Пошок*, а преко њих настају поља суседних села, сад својина имућнијих ивањичких грађана. — У горњем крају су варошке чесме: *Зефина Вода* и *Капавац*, чија вода служи за пиће, а у доњем: *Ташово Врело* и *Кисели Вода*, одакле се узима вода за остале потребе, нарочито кисела за мешање хлџба.

Ивањица је мала паланка, доста добро регулисана. Кроз средину вароши пролази *Главни Сокак*, продужење друма Пожега — Ариље — Краљево који чини главни део варошице. На источном крају укршта се са њим *Јаворски Сокак*, продужење друма Сјеница — Јавор, који се пошто пређе Моравицу, хвата Драгачева и даље иде за Чачак. На средини првог сокака је главни варошки *Пијац*, око кога су сконцентрисане трговачке и занатлиске радње, неке приватне установе и државна надлештва. Паралелно са главном улицом иду још три споредне улице, једна с њене горње стране до брда *Јаворца* и *Раване*, и друге две до Моравице. На улазу ариљским друмом пред варошицом су мањи делови: *Забран* и *Циганска Мала*.

Нема никаквих трагова који би казивали о некој већој старини Ивањице. Данашња Ивањица је новијега датума. Старо варошко насеље ове области било је негда, како се у народу прича, пола часа више данашње Ивањице, у пољу села Бједине Вароши. То се види не само из још очуваних зидина на овом месту, већ и из самог имена овога села. Иначе, на месту данашње Ивањице, за последњих година турске владавине, пре непуних 100 година, био је *Чавића Ан*, тако назват по богатој муслиманској сјеничкој породици Чавићима; они су овај хан држали и по околним селима имали велика имања. Туда је од старине водио поменути пут од Сјенице за Драгачево и Чачак. Цело остало поље, око овог хана, на коме је сад варошица, било је луг бједоварошког засеока Шљивића и звало се *Мала Моравица*. Ту је било земљиште јако баровито, обрасло жешљом и ивама, којих и данас има врло много око Моравице; по њима је, свакако, и Ивањица доцније прозвата.

По ослобођењу овог краја од Турака, око 1830. године, кнез Милош нареди тадањем старовлашком капетану С. Јаковићу, да образује своје среско место у Приличком Пољу код Хаџиног Брода, где је некад, како се у народу прича, била некаква варош. Ово је место удаљено за 15 км. од Ариља путем за Ивањицу. Али, како је капетан Јаковић од раније у близини данашње Ивањице имао своје имање, данас познато под именом *Јаковића Поље*, то он оснује своју канцеларију и постави први основ данашњој Ивањици у близини истог, а кнеза Милоша извести да је „чаршију подигао мало повише“ од места, за које му је наређено. После овога он нареди околним сељанима да овде заузму и ограде плацеве за будуће варошке куће, што неки од њих и учине, те тако почне подизање ове варошице.

Стара Ивањица, колико се још и данас памти, била је обично мало друмско насеље од неколико бедних кућа — брвнара и плетара под

сламом. Тек после случајног пожара 1847. г. нестало је ових првих зачетака Ивањице и почела се она мало боље уређивати. Ипак, још и данас на крајевима њеним види се по неки остатак из првих времена: дрвени дућани са ћепенцима и старе куће „шиндралије“ са подрумима, дрвеним доксом и „горњим бојем“ истуреним у виду настрешница. Црква је у Ивањици саграђена 1836. г., а основна школа, као двоспратна зграда, тек 1892. г. на месту старе брвнаре. Од пре 50 година Ивањица се почела мало даље ширити од својих првих почетака код данашње цркве, школе, „старе полиције“ (среске зграде) и сточне пијаце, покардрмисана је и боље уређена.

Данашње становништво у Ивањици је ново и пореклом од негативно скорашњих досељеника. Први осниваоци Ивањице били су досељеници из Нове Вароши, који су са капетаном Јаковићем око 1830. г. пребегли овамо, пошто су били код Турака компромитовани устанком и привременим ослобођењем Н. Вароши и њене околине. Ови су Нововарошани ударили прве основе варошком животу Ивањице; од њих петнајест, колико се зна да је тада досељено, данас у Ивањици имају само две трговачке куће (Радуловићи и Пурићи), док се потомство осталих раселило или замрло. Зна се да је њихова даља старина била из Херцеговине (на пр. Зеленкапе), Црне Горе, Колашина (на пр. Пурићи), Пештере итд. — После ових првих досељеника, кад се већ зачео варошки живот, у Ивањицу придлазе, крајем тридесетих и почетком четрдесетих година прошлог века, досељеници двеју миграционих струја: прву, слабију, чине избегличке породице из нововарошких и сјеничких села, а другу, јачу, досељеници из оближњих ивањичких села. Преставници прве струје досељавани су као слуге и чипчије на имања својих познаника Нововарошана. Ови су се у Ивањици брзо заимали, јер су били дошли као старији и материјално доста напредни људи. Сад су и они готото замрли, а што их има данас у Ивањици заосталих, живе као надничари, касапи, слуге, пекари, прекупци итд. Напротив, преставници друге струје, одликујући се великом енергијом коју су носили из својих села, а неки још одмах по одласку Турака, користећи се близином својих села Ивањици, врло су јевтино дошли до добрих имања у њеној околини; тако су се убрзо истакли толико, да су знатно уздигли ивањички трговачки живот и потисли раније досељене Нововарошане. Овој струји припадале су некад у Ивањици и околини чувене трговачке куће, сад већ замрле: Павинићи, Тутуновићи, Драгићевићи, Савићи, Шагајићи, Пивљаци и др., као и старе свештеничко-учитељске породице: Аџемовићи (Прокопијевићи), Поповићи (Борисављевићи) и Кушићи. У Ивањици је тада било досељеника и из мало удаљенијих села њене области, али су они били махом радници и занатлије; они су замрли или им се потомство раселило. — У ово време досељене су у Ивањицу из Н. Вароши и Н. Пазара и прве куће муслиманских Цигана, којих сад у Ивањици има три породице са преко 15 кућа; они су махом ковачи и поткивачи, а неки се баве и свирањем. Славе Ђурђев-дан или Нову Годину; у последње се време покрштавају.

Крајем педесетих година прошлог века добија Ивањица једну експанзивну и интересантну врсту становништва. То су биле Васојевићке породице, које су у доста великом броју, у време ослобођења овога краја од Турака, биле насељене по голијским селима. Отуд су ови, често са великом породицом, почели нагло силазити у варош, где су се, вредноћом и енергијом, убрзо тако економски оснажили, да су у своје руке узели целскупну трговину, нарочито са стоком, и за неко време потисли раније досељенике. Од њих и данас има у Ивањици више

од десет кућа, још добро одржatih (Масловарићи, Петровићи, Јојићи, Вуковићи, Радоњићи, Павићевићи), сем неких осељених у Београд (Божовићи и Вуловићи). Створивши у Ивањици напредан економски живот, ова је генерација почела нагло привлачити досељенике и из других села, што је трајало све до рата 1876. г. Тада је у Ивањицу досељено преко 80 породица, од којих данас има на 50 кућа и међу њима су сад најистакнутије трговачке куће у Ивањици: Бошковићи, Јеремићи, Радојевићи, Јелићи, Сокићи, Спасовићи.

Српско-турски рат (1876.—78. г.) имао је великог утицаја на целокупан живот ове варошице, нарочито на досељавање. Како су се борбе за време овог рата много водиле на граници овога краја, нарочито око Јавора, врло много света из Сјенице, Нове Вароши и њихове околине, а за тим од полимских вароши: Пријеноља, Пљевља и Бијелог Поља, због турских насиља, у великим масама пребегло је у Ивањицу и њену околину. Већина људи била је у борбама као „усташи“, док су им породице биле овамо. Тако су и сачекали за њих врло поповољан свршетак овог рата. Немајући после тога куд да се враћају, многи од њих су се одселили у Чачак и његову околину и доцније у новоослобођена топличка села; други су се стално населили у Ивањицу (нарочито грађани) и њена околна села. Тада је у Ивањицу досељено на 50 породица ових досељеника, од којих сад нема ни 15 кућа, јер је остало све замрло или се раселило. Како су они досељени већином као старији и сиромашни људи, мало су имали утицаја на економски напредак ове варошице; они су били већином надничари и земљорадници и ретко се ко од њих уздигао као мало имућнији пекар или трговац. Познати су овде под именом „Турђијаша“. Ивањичани се неизражавају најбоље о њиховим особинама („Нема рђе док из Турске не пређе“). — За време овог рата десетак породица досељено је у Ивањицу и из њених оближњих села.

Досељавања је било и доцније, а то се врши још и данас; млађи нараштаји долазе из села у варош на занате и службу, па ту остају и постају грађани. Тако је Ивањица, већином из села њене шире околине, добила досељавањем у току осамдесетих година прошлог века око 25 породица, у току деведесетих година на 20, а од почетка овог века па до рата 1912. године такође око 20 породица. Од времена ових ратова, нарочито у садање време, многи млађи људи купују имања и отварају радње. Ово чине и многи сељаци из околине, који, као имућни људи, осећају неку тежњу за варошким животом и радом.

Од врло малог зачетка пре 90 година Ивањица је почела расти у погледу становништва. Године 1844. у њој је било по попису 122 куће са 500 душа, а после 26 година број њеног становништва се више но удвостручио: по попису од 1870. године у њој је било 247 кућа са 1150 душа. Најбоље је насељена Ивањица била око 1885. г.; по попису од те године у њој је било 305 кућа са 1356 душа. Ово нагло повећавање становништва последица је већег досељавања, а то је било у вези са тада знатно развијеним економским животом њеним. Данас је Ивањица у назадку, јер је, према попису од 1910. године, у њој било свега 200 кућа са 1180 душа; то је последица економског опадања овог места и расељавања њеног становништва. — Данашње ивањичко становништво, без врло малих и новијих изузетака, у главном је пореклом од досељеника из села шире економске области овог места. По попису од 31. јануара 1921. године у њој је било 226 домова са 949 душа.

У погледу економског развика Ивањица је врло интересантна. Сам њен географски положај условио је прилике, под којима се она

почела врло брзо економски развијати. Као административно и варошко средиште простране планинске области Ивањица је увек привлачила сеоски свет, не само из ове области, већ и из других суседних области, нарочито из Гор. Драгачева, ариљског, студеничког, па чак и из нововарошког и сјеничког краја, мада ови крајеви још нису били ослобођени од Турака. — Налазећи се у богатом сточарском крају, на важном путу који води из Сјенице за Чачак и даље у Шумадију, Ивањица је још од првих својих времена постала варош са чувеном пијацом за стоку и сточне производе. Ова је врста занимања, најзад, и дала главно економско обележје њеном становништву.

Нововарошани, први досељеници и осниваоци овога места, наишли су овде на економске прилике сличне приликама њиховог у то време врло напредног места, које је још од ранијег времена водило велику сточарску трговину са Дубровником. Ово своје старо занимање Нововарошани су по досељењу и овде успешно наставили, јер је овај крај био врло богат стоком. Поред обичног занимања у Ивањици, ови су почели куповати стоку по вашарима или „лучећи“ непосредно по селима, а доцније задуживати сељаке и куповати од њих имања. После њих ова је врста трговине у Ивањици настављена још више, нарочито педесетих и шесетих година прошлог века, када су њени главни представници били богати ивањички грађани досељени из оближњих села и Васојевића. Тада у Ивањици чувени трговци: Шолајићи, Павићевићи, Бојовићи, Вуковићи и Петровићи куповали су с пролећа многу стоку, нарочито волове, па их преко лета „у целепима“ држали („товили“) по својим суватима на планини Чемерну и Голији. Још од Мале Госпојине терали су велике буљке по 1000—2000 волова, оваца и свиња за Београд и Шабац, а често преко Дрине у Босну, те продавали. Великих трговачких веза имали су са Турцима из Сјенице и Н. Пазара. Од сточарских производа врло су много продавали „суво месо“ (пршуту) и „салону“ (истопљену маст из говеђих костију), коју су у мешинама носили у Београд.

Због овако развијеног трговачког живота још од првих година, ивањички су вашари били врло добро познати и посећени. На њима је врло много стоке продавано. Она је дотеривана и са Златибора. Како је тада била и врло јевтина, долазили су купци са свих страна, нарочито Срби и Турци из Ужица, Сјенице, Н. Пазара, па чак и из Подгорице и Скадра. Један је вашар држан у јесен о Крстову-дне, а други у пролеће о Јеремину-дне и трајао је по пет дана; на њему су Турци много куповали овце. На њих су долазили трговци из свију шумадијских вароши, а сељаци чак из Грузе.

У прво време у Ивањици није био развијен други варошки живот. Од занатлија највише је било механика, који су уједно били и пекари, а врло мало „дућанџија“, који су продавали најпотребнију робу: шећер, кафу, сѐ, гас и др. „Бакали“ се јављају тек у последње време, када се у Ивањицу у већој мери почео доносити „бијоградски јеспап“. Због тога све оно што је сељаку требало, а што није могао својом домаћом производњом изградити, подмиривали су вашари. Још првих ивањичких вашара долазиле су многе „дућанџије“, махом ужички Турци и Срби, и у својим „шатрама“ продавали разноврсну робу: чешљеве, ђинђуве, огледалца, јеменије, фесове, гуњеве, антерије, јелеке, џемадане, ђечерме, коњске потковице, уларе, барут, браве, мешине и др. У доцније време на ивањичке вашаре долазили су са товарима робе трговци са веће даљине. Сарајлије су доносиле „демир-фугту“ (косе, плоче, клинце, зво-

над, јексере, раонике, ножеве и др.), Бугари из Карлова гајтан и конопце. Даље су долазили прстенције из Призрена, Приштине и Јањева, опанчари из Београда, туфекције из Пећи и Ђаковице, ћебеције из Чајничка, мутавције из Н. Пазара, а било је и сарача, папуџија, баруџија, калаџија и мумџија из Чачка, Пожеге и Крушевца. — Око 1860. г., кад се почео јаче развијати занатски живот у Ивањици, број страних занатлија на ивањичким вашарима почео се знатно смањивати, јер су на вашаре почели износити своју робу и сами Ивањичани. Они су најпре на овим вашарима држали механе („крчмили“ пиће и јело), па су се доцније почели јављати као опанчари, дућанџије, сарачи, пушкари итд. Од странаца тада су долазили само они, који су продавали скупоценије и боље ствари, какве још у Ивањици нису рађене, као на пр. бакарџије из Београда, Шапца и Пожаревца, калаџије с Рашке, „клонфери“ из Јагодине и Крагујевца, Турци сарачи из Сарајева и Подгорице, дућанџије из Краљева и Чачка, шећерџије из Крагујевца, бозације из Пожеге, ножари из Фоче, књижари из Београда и Јевреји из Београда и Ниша, који су продавали одело и мењали новце. Доцније се број ових страних занатлија све више смањивао, јер се занатски живот у Ивањици био толико подигао, да је, без малих изузетака, могао подмиривати потребу вароши и околине; сем тога и законом је била забрањена продаја ових артикала на вашарима. У последње време виђају се на ивањичким вашарима само сељаци који продају примитивне производе: лончари и црепуљари из ужичког села Потпећа, дрводеље из бајинобаштанске Палице (продају дрвено посуђе), винџије и баштовани из јеличких и чачанских села и Златиборци са товарима луча, кацама и чабровима. И данас се у Ивањици држе вашари два пут годишње, а познати су због доста јевтине стоке. Зато их много посећују сточарски трговци из Ужица и ужичких села, нарочито из Љубања.

Постепено је економски живот у Ивањици напредовао тако, да је крајем шесетих, а нарочито почетком седамдесетих година прошлог века Ивањица спадала међу најживља и најбогатија мања места у Србији. После рата 1876. године у томе погледу Ивањица је још више напредовала, јер су многи досељеници од Сјенице и Н. Вароши развили кријумчарску трговину са стоком, што је опет обогатило у знатној мери многе ивањичке куће.

Деведесетих година прошлог века, кад је наступио општи економски застој у нашој земљи, нарочито у њеним југо-западним крајевима, почела је Ивањица губити свој ранији економски значај; народ је материјално био опао, а то је, сасвим природно, рђаво дејствовало и на његов економски центар. Рад је у вароши опадао, те се ивањичко становништво почело много расељавати. Ипак ова економска криза Ивањице није дуго трајала. Вредни Ивањичани умели су се наћи у овим тешким приликама. Ма да су многе трговачке куће тада осиротеле, ипак су се неки почели подизати, јер су окренули трговину са шљивама, пекмезом, јабукама, ракијом, житом и дрвеном грађом. Ова врста трговине и сад у Ивањици највише напредује и даје Ивањици обележје доста живог трговачког места. Ивањичка пијаца и сад је чувена по доброј и доста јевтиној стоци, а њени трговци су познати као предузимљиви и напредни, нарочито њихов подмладак. Сви они имају добра пољска имања у околним пољима и држе стоку, због чега је у Ивањици живот релативно јевтин и повољан. Пазарни дан је петком и врло добро је посећен. Живот се у Ивањици нарочито осетио после рата 1912.—13. г., јер је велики део некадањег Новопазарског Санџака дошао у јаку трговачку везу са Ивањицом. Тамошњи сељаци купују у

Ивањици жито и ракију, а продају стоку и њене производе, нарочито сир. Данас у Ивањици има највише трговаца (преко тридесет), а од занатлија највише је механџија, опанчара, пекара и ковача. Нема ниједног нашег познатијег заната да у Ивањици није заступљен.

Од три новчана завода у Ивањици је најјаче „Ивањичко Акционарско Електрично-Индустријско Друштво“, које је пре десет година саградило на Моравици, крај саме вароши, електричну централу. Ова располаже јачином од 240 коњских снага и врло јевтино осветљава варош, покреће машине за прераду дрвене грађе, жита и вуне и израду сита и буради, а у последње време и један биоскоп. Има изгледа да се у Ивањици створи мали индустријски центар; само би за то требала железничка веза са ужичком пругом.

Као остала мања места, забачена у планинске крајеве и далеко од железничког саобраћаја, и Ивањица се одликује још знатно очуваним патријалхалним животом, мада је он већ на измаку. Трговачки морал „старог кова“ губи се, а замењује га обичан маловарошки „ћивтински“ начин зараде и велика „пакоштина“ у међусобном односу. Женски морал је прилично очуван, ма да и у томе има чудних изузетних случајева, који се приписују ратним последицама. Честе су игранке омладине о већим празницима код цркве. Старије жене чувају још неке делове „српске ношње“, као и многе обичаје о слави, свадби и др.

Ивањица данас сачињава засебну општину, и административно је средиште среза моравичког, округа чачанског.

Радоје Ускоковић.

ВАРОШИЦЕ У ЈАСЕНИЦИ

Испитујући насеља Јасенице обраћао сам пажњу на варошице, којих у овој области има више но у ма коме другом делу Шумадије.

У долини Јасенице и у долинама Кубршнице и Каменице налазе се варошице: *Паланка*, *Нашалинци*, *Топола* и *Аранђеловац*. Готове све оне припадају једној и истој врсти друмских насеља везаних за путеве који иду долинама. Све су оне интересантне по положају и типу, по постанку и развоју и композицији становништва, као и по економским приликама.

Положај и шип. — Од највећег значаја за положаје ових варошица биле су природне, а затим и друге погодбе, економске, политичке и историјске. Путеве који воде или се укрштају у долинама помених река, богаство околине и историјски догађаји, одредили су данашње положаје ових варошица. Правац њихова пружања у главном је паралелан са правцем речних токова. Све су ове варошице најчешће састављене само из једне улице, обично врло дугачке, чему су узрок морфолошке особине речних долина. Тако је Аранђеловац везан за терасу која се увлачи уз Кубршницу. На тој тераси је и највећи део Аранђеловца. Ова је тераса шира на левој страни Кубршнице; њоме води пут Ваљево—Младеновац, и поред овога пута формирао се новији — главни — део данашњег Аранђеловца. Овај део се пружа од Киселе Воде, или од атара села Буковика, па све до потока Ђираковца или до општинске суднице села Врбице. Од овога пута одваја се један крак за Тополу — Крагујевац и поред њега (на десној страни Кубршнице) мањи је део Аранђеловца — стари Аранђеловац — који се пружа до